

SHAKESPEARE'DEN TÜRKÇEYE İLK ÇEVİRİ (1881):
MEHMED NÂDİR VE HAMLET'TEN ÜÇ PASAJ

*The First Turkish Translation from Shakespeare (1881): Mehmed
Nâdir's Three Hamlet Passages*

Deniz ŞENGEL*

ÖZET

Türkçeye Shakespeare'den ilk çeviri basımını inceleyen bu makale, yayımlanan pasajların (*Hamlet*, II.ii.109-121, I.ii.87-94, I.ii.129-136) seçilme nedenini araştırmakta ve yanıtı, matematikçi Nâdir'in bilimsel filolojik hedefinde konumlayarak biyografik inceleme, kaynak metin araştırmaları ve tematik açıklamalar da dahil olmak üzere, çağdaş Shakespeare araştırmalarını Türkçeye aktarmayı amaçladığını savunmaktadır. Makalenin bulguları, çeviride kullanılan basımların saptanmasına ve ikinci bir adımda, Nâdir'in çeviri yaklaşımının incelenmesine öncül olarak sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Nâdir, Shakespeare, Hamlet

ABSTRACT

Undertaking a close reading of the passages printed in the first publication of a a Turkish translation from Shakespeare (*Hamlet*, II.ii.109-121, I.ii.87-94, I.ii.129-136), the article seeks for the explanation for Nâdir's pick and locates it in the mathematician's scientific-philological intention of conveying in Turkish current research in Shakespeare studies including studies in Shakespeare biography, textual sources and interpretive glosses. The article's findings are argued to be preliminary to determining the edition used in the translation and, in a second step, developing an understanding of Nâdir's approach to translation.

Key Words: Mehmed Nâdir, Shakespeare, Hamlet

* Doç. Dr. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü

GİRİŞ

Doğum yılı kesin olarak bilinmeyen, fakat verilere göre Erdal İnönü'nün 1856 yılına tarihlediği Mehmed Nâdir, 13 Aralık 1927'de hayata gözlerini yummuştur (İnönü, 1997: 3, 15). Önemli bir eğitimci ve matematikçi olmanın yanı sıra, Türkçeye ilk Shakespeare çevirilerini gerçekleştirmiştir.¹ Keşfedilecek yeni belgelere göre Nâdir belki 'ilk Shakespeare çevirmeni' unvanını yitirebilir. Fakat dilimizde modern filolojinin kurucuları arasında yer alma özelliğini herhalde hiçbir zaman yitirmeyecektir. Çalışmalarının kronolojik sırasına baktığımızda, gerek Shakespeare'den veya başka edebî yazarlardan gerçekleştirdiği çevirilerin, gerek Shakespeare hakkında yazılardan yaptığı çevirilerin belli bir düzende seyrettiği görülmektedir. Tabii, bu sıralamaya kendi yazdıklarını da eklemek gerekmektedir. Çalışmaları zaman sırasına konularak bir silsile içerisinde metinlerin niteliğine dikkat edildiğinde ise, sıralamanın bir yöntem sergilediği görülmektedir. Yöntem, Nâdir açısından, bir yazarın ya da metnin araştırılmasının aşamalarını temsil etmektedir. Örneğin, Shakespeare metninden ilk kısmî çeviri yayınlarının ardından, gerçek bir bilim insanı titizlik ve sistematikliğiyle, çevirdiği Shakespeare metninin bir çerçeveye oturması yolunda bazı yan belgelerin veya arka plan metin ve bilgilerinin eksikliğini hissederek dönüp bunlara odaklandığı ve Shakespeare çevirileriyle devam etmeden önce bunların Türkçede yokluğunu giderdiği görülmektedir.² Bu bağlamda gerçekleştirdiği çeviri grubu, on dokuzuncu yüzyıl filoloji araştırmalarında önemli yer tutan metinlerden oluştuğu gibi, modern filolojik yöntemin kuruluş çağının temsilciliğini de yapmaktadır. Nitekim on dokuzuncu yüzyılda, yalnız İngiltere'de değil tüm Avrupa'da, Shakespeare araştırma ve çevirileri ile filolojik çalışma iç içe seyrediyordu (Şengel, 2002; 2000b).

Mehmed Nâdir, ilk Shakespeare çalışması olarak 1881'de *Hamlet*'den üç pasaj çevirerek *Hazine-i Evrak*'da yayımlayacaktı. 1880'li yıllarda *Hamlet*'in tamamının Türkçede yayımlanmasının önündeki engellerden başlıcası her halde sansürdü, zira oyun kralın öldürülmesi teması etrafında örülmüştü. Bu gözlemi doğrulayan verilerden biri de, Nâdir'in yayımlamak üzere seçtiği pasajların tamamının, kralın öldürülmüş olduğu gerçeğinin henüz cisimleşmediği başlangıç bölümlerinden—ilk perde ile ikinci perdenin başından—alınmış olmasıdır. Bütün oyun olarak Türkçede ilk *Hamlet*, 1908/9'da, Abdullah Cevdet'in çevirisiyle Mısır'da

¹ Kastedilen, ilk tam oyun çevirisi değildir. Bilindiği gibi bu unvan, 1883/4'de *Venedik Taciri*'ni, 1886/7'de ise bugün 'Yanlılıklar Komedyası' diye andığımız *Sehv-i Mudhik*'i yayımlayan Hasan Sırrı'ya aittir. Her iki oyunun da tarihçesi, çevriyazımı ve çevirmenin Shakespeare alımlaması açısından çözümlemesi için bkz. Uludağ, 2007.

² Nâdir'in matematikçi ve bilimci kimliği ile çevirmen ve filolog kimliği arasındaki ilişki için bkz. Enginün, 1999; diğer eserlerinin dökümü için bkz. Enginün, 1979.

yayımlanabilecekti. Fakat Cumhuriyet'in ilk Shakespeare yayını da yine bir *Hamlet* idi: Kâmuran Şerif'in çevirdiği bu metin aynı zamanda, 1927'de, Harf Devriminin eşiğinde, eski harflerle yayımlanan son Shakespeare olacaktı. Kâmuran Şerif *Hamlet*'inin bizzat 'Devlet Matbaası'nda yayımlanmış olması ise, gerek *Hamlet*'in, gerek ise tüm Shakespeare eserleriyle birlikte dile ve edebiyata ait konuların Atatürk Cumhuriyetinde bulacağı himayenin simgesel bir göstergesi olarak düşünülebilmektedir.

Bu makalenin amacı, Nâdir'in 1881'de *Hamlet*'den çevirmek üzere seçtiği üç pasajın seçilme nedenleri üzerinde düşünmek ve—belgelendirilebildiği ölçüde—Nâdir'in filolojik düşünce ve ilgi yönünü anlamaktır. Çalışma, Nâdir'in çevirisini, çeviri dilini ve çeviriye yaklaşımını ele almamakta, yayımladığı pasajların niteliğini inceleyerek, yazarımızın tam da bunları seçme nedenleri üzerinde durmaktadır. Çeviriyi ele alan ve doğrudan çevirinin niteliklerini tartışan bir çalışmanın öncülü, Nâdir'in kullandığı Shakespeare basımının saptanmış olmasıdır. Burada sunulan araştırma aşaması ise, basım saptanmasına da öncül özelliktedir. Nâdir'in kullandığı *Hamlet* basımının saptanmasını özellikle giriftleştiren etmen, aşağıda görüleceği gibi, Fransızcadan çeviri yapmasının yanı sıra, büyük olasılıkla İngilizce de bilmesiydi. *Hazine-i Evrak* seçkisinin özellikleri, kullanılan basım konusunda da ipuçları sağlamaktadır.

Nâdir'in *Hamlet* seçkisine dönmeden önce, bir veriyi daha belirtmek gerekmektedir: Yazarımızın Shakespeare çevirmenlik ve araştırmacılığına hapiste başladığını varsaymak için oldukça kesin nedenler mevcuttur. *Hamlet* seçkisinin yayımlandığı 1881'de Nâdir, yurtdışından döner dönmez Mesudiye Zırhlısına hapsedilmiş ve bir yıl hapiste kalmıştır (İnönü, 1997: 5). Burada ele alacağımız *Hamlet* seçkisinin ardından, 1881/1882'de, bütün kariyeri boyunca yayımlayacağı en hacimli Shakespeare çeviri ve incelemelerini peş peşe yayımlamıştır. Dolayısıyla bu yoğunlaşmanın, hapisnede başladığını varsayabiliriz. Gerçekten de, Nâdir'in söz konusu *Hamlet* çalışması *Hazine-i Evrak*'da doğrudan şu başlık altında verilmektedir: “nâmi şöhretgîr-i âfâk olan «şekspir» in tercüme etdiğim bazı âsârı içinden birkaç söz toplayub (hazine-i evrak) a derc buyurulmak üzere irsâl eyledim... imza nâdir” (1298: 617). “[İ]rsâl eyledim” ifadesi ('mektupla gönderdim'), Nâdir'in *Hamlet* çalışmasını nerede hazırlayıp dergiye gönderdiği sorusunu uyandırmakta, yayımın yılı ile yazarın biyografisi karşılaştırıldığında, hapiste olduğu sonucu çıkmaktadır. Belirtildiği gibi, peş peşe gelen diğer Shakespeare yayımlarının varlığıyla bu sonuç pekişmekte, Nâdir'in hapisteki yılını bütünüyle Shakespeare'e adadığını göstermektedir.

Yine başlıkta yer alan, “«şekspir» in tercüme etdiğim bazı âsârı içinden birkaç söz toplayub” ifadesi, Nâdir'in *Hamlet*'in tamamını da çevirmiş olabileceğini, ancak 1881 yılında *Hazine-i Evrak*'da yayımlamak üzere bu üç pasajı ayırmış olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Nâdir,

1883/4'de de, şu araştırma aşamasında bilebildiğimiz kadarıyla en az bir diğer *Hamlet* seçkisi yayımlayacaktı ("Cümel-i Müntehabe").

1. Nâdir'in Seçtiği Pasajlar ve Metnin Düzeni

Nâdir'in, 1881'de *Hazine-i Evrak*'da *Hamlet*'den yayımladığı üç pasaj, sırasıyla, **II.ii.109-121**; **I.ii. 87-94**; **I.ii.129-136**'dır.³ Üç pasajdan müteşekkil çeviri seçkisini sunan başlık cümlesi yukarıda verildiği gibidir. Pasajlar, *Hazine-i Evrak*'daki sunuluş sırasıyla, şunları içermektedir:

II.ii.109-121'den alınma kısım, Polonius'un, Prens Hamlet'in annesi Kraliçe Gertrude'a, Prens Ophelia'ya yazdığı aşk mektubunu okumasından müteşekkil pasajdır (Ophelia, Polonius'un kızıdır). Nâdir bu ilk pasajı şu ara başlık ile sunmaktadır: "(hamlet) in mâ'sukası (ofelya) ya göndermiş olduğu mektubdur" (617).

I.ii.87-94, Hamlet'in amcası olan Kralın, Hamlet'e hitaben yaptığı bir nasihat konuşmasını içermektedir. Toplam 30 dize süren bu konuşmanın Nâdir tarafından çevrilen ilk sekiz dizesinde Kral, Hamlet'e, babası için yas tutmasının delikanlının doğasının olumlu yönlerini gösterdiğini, fakat ölümün de doğanın emri olması nedeniyle kaybını kabullenerek daha 'erkekçe' bir tavır benimsemesi gerektiğini söylemektedir. Nâdir'in bu pasaja verdiği ara başlık, "kral"dır ki, repliği konuşanı belirtmektedir (618). Nâdir, bu pasaj ile üçüncü sırada verdiği pasajın ortak betimini, **I.ii.87-94** çevirisinin başına koyduğu bir paragrafta şöyle gerçekleştirmektedir:

hikâye üzerine biraz mâlumat

(hamlet) in pederi danimarka kralı olub vefatından sonra, sandaliye-i hükümdariyeye (hamlet) in amcası geçmiş, ve pek cüzi bir zaman mürurundan sonra, merhum kralın zevcesiyile tezevvüc itmiş olduğundan (hamlet) bir tarafdan birinin vefâtından müteesir, diğer tarafddan da vâlidesinin şu vefâsızlığından müteellim olarak daima düşündüğünden amcası yeni kralın (hamlet) e virdiği nesayihdir (618).

Nâdir'in yayımladığı üçüncü pasajı oluşturan **I.ii.129-136** ise, aynı sahnede Kral ile Kraliçe çekildikten sonra yalnız kalan Hamlet'in konuşmasından alınmadır. Kralın yukarıda geçen nasihat konuşmasıyla simetrik düzende olup, 30 dize süren bu konuşmadan Nâdir, yine ilk sekiz dizeyi seçerek yayımlamıştır. Hamlet'in bir *soliloquy* şeklinde sahnede tek

³ Bu ve diğer on dokuzuncu yüzyıl Türkçe Shakespeare metinlerinin çevriyazımı Adem Uludağ tarafından gerçekleştirilmiş ve altı cilt halinde yayına hazırlanmaktadır.

başına mırıldandığı konuşmanın başına, “hamlet kendi (kendine)” ara başlığını atfetmiştir (619).

Adı geçen başlık, ara başlıklar ve açıklama dışında metinde, Shakespeare pasajlarının çevirileri yer almaktadır.

Nâdir'in kurduğu düzende, çok basit bir özellik hemen dikkat çekmektedir: Üç pasaj, Shakespeare'in metninde yer aldıkları sıraya göre verilmemiş; ikinci perdeden seçilen bir pasaj başa konulmuş; ardından, ilk perdeden seçilen iki pasaj verilmiştir. İlk perdeden seçilen pasajlar, Shakespeare metninde yer aldıkları sırayla, Kralın nasihati ve Hamlet'in yanıtı şeklinde yayımlanmıştır.

Birinci perdeden seçilen iki pasajın başına Nâdir, ilk sıraya koyduğu pasaj için ihtiyaç duymadığı uzunlukta bir açıklama yazmıştır. Açıklama, ilk perdenin ikinci sahnesinden alınma her iki bölümü de kapsamaktadır. İlk bakışta Nâdir'in başa koyduğu pasaj, kendi içinde bir bütünlüğü olan bir aşk mektubu örneği olarak düşünülebilmekte, yazarımızın verdiğiinden fazla açıklama gerektirmediği varsayılabilir. İlk perdeden alınma diğer iki pasaj ise gerçekten de Nâdir'in açıklaması ile olay örgüsü içerisinde bir çerçeveye oturmaktadır.

2. Kral ile Hamlet'in Konuşmaları (I. Perde Seçkisi)

Kralın ve Hamlet'in 30'ar dizelik konuşmaları giriş ve gelişme açısından incelendiğinde, her iki konuşmada da ilk sekiz dizenin giriş bölümünü oluşturduğu ve son derece dikkatli bir okur olduğu tüm çalışmalarında gözlemlenebilen Nâdir'in söz konusu simetriyi de fark ederek, iki konuşmadan birbirine karşılık gelen kısımları yayımladığı görülmektedir.⁴ Shakespeare burada, Kral ile Hamlet arasında bir hitap ve yanıt şeklinde karşılıklık içerisinde kurguladığı simetriyi ironik tarzda kullanmaktadır. Bir kere Kral, verdiği nasihatın etkisini anlamaya çalışmadan, konuşmasının cevabını beklemeden sahneyi terk ettiğinden ötürü, Hamlet'in yanıtı tek başına konuşulacaktır. Fakat Hamlet'in konuşması, içerik açısından da zaten Kralın nasihatlerine yanıt teşkil etmemektedir çünkü konuşmanın içeriğinde Kralın söylediklerinin hiçbiri dikkate alınmamaktadır. Hamlet, bambaşka konulardan söz etmektedir; Kralı sanki hiç duymamıştır. Bu asimetri, daha ilk sekiz dize karşılaştırıldığında çarpıcı bir şekilde belirlemekte, bir kere daha Nâdir'in ne denli dikkatli bir okur olduğunu, rasgele pasajlar seçmediğini işaret etmektedir.

⁴ Aşağıdaki Shakespeare tartışmasını takip için herhangi bir İngilizce *Hamlet* basımı kullanılabilir. Buradaki alıntıların kaynağı için bkz. “The Tragedy of Hamlet, the Prince of Denmark,” yay. haz. Frank Kermode: Evans, 1974: 1141-97.

İlk sekiz dizede Hamlet, dünyadan ve hayattan bıkkınlığını dile getirmekte, Tanrı'nın kanunu tarafından yasaklanmamış olsa intihar edebileceğini ifade etmektedir. Sekiz dizenin devamında ise Hamlet'in derin karamsarlığının açıklaması yer almaktadır. Hamlet, babası meşrû kralın bir cinayete kurban gittiğini henüz bilmemektedir. Hamlet'i böylesine karanlık düşüncelere götüren, Nâdir'in de yukarıda alıntılıdığımız açıklamasında vurguladığı gibi, eşini kaybettikten bu kadar kısa (bir aydan kısa) bir süre içerisinde annesinin tekrar evlenebilmiş olması, üstelik 'akıl ve uygarlık dışı' bir evlilik yaparak, meşrû eşinin kardeşiyle evlenebilmiş olmasıdır.

Kral ile Hamlet'in konuşmaları gönderme yaptıkları değerler sistemi açısından da taban tabana zıttır. Örneğin, Hamlet'in *doğasının* olumluluğundan ve ölümün *doğanın* emri olduğundan söz ettiğinde görüldüğü üzere, Kralın göndermeler ufku, ilkel bir çoktanrılı dinin *doğa güçlerine* tanıdığı öncelik ile sınırlıdır. Hamlet ise, insanlığın manevî gelişmesinin tarihinde daha ileri bir aşamaya mensuptur. *Tanrı'nın* emrini—'kendini katletmeye karşı O'nun kanununu': "His canon 'gainst self-slaughter" (I.ii.132)—benimsediğini ve bu nedenle intihar edemeyeceğini ifade etmektedir. Giderek, annesi ile amcasının 'ensest' olarak tanımladığı evliliğini 'akıl dışı bir canavarlık'—"a beast that wants discourse of reason" (I.ii.150)—sözleriyle betimlemektedir. Kralın feodal dünyası ise, bu tür evliliği sorunsuz bir şekilde kabul etmektedir. Bir başka deyişle, Kralın, Hamlet'in cevabını beklemeden sahneyi terk etmiş olmasına rağmen, ilk bakışta sanılanın aksine, kahramanımız sahnede yalnız değildir. Tekrarlanan "O God, God" seslenişlerinin işaret ettiği gibi, Hamlet'in konuşması Tanrı'ya hitap etmekte, dua ya da yakarış tarzında seyretmektedir. Bunun da dışında, konuşmanın daha başındaki "O" ('Ey!') seslenişi, Hamlet'in entelektüel aklının yalnızlık tanımadığını göstermektedir. Ayrıca, Hamlet'in konuşması antik mitolojiye göndermeler içermekte ve genel bir anlamda yüksek bir üslûp tarzı izlemektedir. Bu açılardan da Kralın basit üslûbu ile Hamlet'in konuşması karşıtlık içerisindedir.

Hamlet; Luther ve Melanchthon gibi düşünürlerin, hattâ bir geleneğe göre Faustus'un öğretim üyeliği yaptığı, Shakespeare çağının en ileri bilim ve düşüncesini üreten Wittenberg Üniversitesinde öğrencidir.⁵ Konuşmasındaki göndermelerin işaret ettiği gibi, çağının en yüksek ve en

⁵ Bilindiği gibi, Hamlet'in babasının hayaletini görüp onunla iletişim kurabilmesi, Wittenberg'de Faustus ekolünden öğrendiği nekromantik ilimlere atfedilmektedir. Marlowe ve Shakespeare'den Goethe ve Mann'a Wittenberg Hocası Dr. Faustus ile aynı kurumda öğrenci Hamlet temasının incelemeler bibliyografyası çok geniş olduğundan iki temel çalışmayı anmakla yetinmeli: Wittenberg ve Faustus temasının kaynakları için bkz. Palmer ve More, 1936; Hamlet-Faustus geleneği için bkz. Fleissner, 1986. 1508'de Andreas Meinhardi'nin yazdığı *Dialogus*, Wittenberg Üniversitesinin Skolastik olmayan, Klasik Antikite ve modern doğa bilimlerine odaklanan müfredatını anlatmaktadır (Meinhardi, 1976).

çağdaş öğrenimini görmektedir. Nâdir'in yakından okuduğu **I.ii.129-136** ve devamında Hamlet'in ölümü özlerken betimlediği dinginlik hali, 1573'de Thomas Bedingfield'in İngilizce çevirisiyle Londra'da yayımlanmış olan, belki de ilk modern pozitif bilimci diyebileceğimiz matematikçi ve fizikçi Hieronymous Cardanus'un ölüm ve uyku arasındaki ilişkiyi ele alan metninden (2. kitap, sig. Dii^r-Diii^v); John Florio'nun İngilizcesiyle 1603'de yayımlanmış bulunan, Montaigne'in *Essais* II.12'deki denemesinde yer alan ölümlülük üzerine düşüncelerden (258); insanı, dünyayı ve hayatı eleştirisi yine Montaigne'in aynı denemesi (350-51) ile Pierre de la Primaudaye'in İngilizcesi 1594'de yayımlanmış olan kitabından (9-17) kaynaklanıyordu.⁶ Yakaranı işitip teselli veren Tanrı fikrinden evlilik kurumunu feodal düzenden sıyrıp kurala bağlayan kuram ve uygulamaya kadar uzanan bir yelpazede, Hamlet'in değerleri, Rönesans Hümanizmasının geliştirdiği en ileri insancıl değerlerdi. Bu değerler sisteminin önemli bir parçası da, yeni eğitim öğretim anlayışıydı. Peş peşe sıralanmış kurallardan oluşan uzun bir nasihat nutku çektikten sonra, öğrencisinin verilen dersi anlayıp anlamadığını kontrol etme ihtiyacı duymadan gidiveren Kral, Ortaçağın Skolastik eğitim tarzını temsil ediyordu. Bu uygulamasıyla, on dördüncü yüzyılın sonlarından başlayarak İtalya'dan⁷ bütün Avrupa'ya yayılan ve Shakespeare'in daha ilkokul öğrenciliğinde deneyimlediği yeni eğitim anlayışıyla çelişiyordu.⁸ Nitekim 30 dizelik konuşmasının sonunda Kral, Hamlet'e, Wittenberg'e dönmeyip Elsinore'da kalması için üstelediğinde (**I.ii.112-117**), Hamlet ile karşıtlığı daha da koyulaşmış olur.

Ancak, tahta cebren, hattâ cinayet işleyerek çıkmış Kralın ufkunun darlığı ile genç bilimadamı Hamlet'in referanslarının genişliği arasındaki fark—farktandan öte, uçurum—gerçi Nâdir'in 1881 yılında **I.ii** pasajlarını niçin seçmiş olabileceği konusunda siyasal bir çerçevede fikir yürütmeye olanak tanımaktadır, fakat bu fikirler zorunlu olarak spekülasyon düzeyinde kalacak; mektup, deneme, kayıt vb. belge yokluğunda filoloji tarihi yazılmasına imkân vermeyecektir. Dolayısıyla araştırmacı, tarihsel bir açıklamanın ipucunu başka yerde arayacaktır. Fakat zaten Nâdir,

⁶ Burada verilenler saptanabilen en eski basımlardır. Kitapların tamamı on altıncı yüzyıl boyunca tekrar basılmış ve Shakespeare'in erişimi dahilindeydi. Bilindiği gibi Hamlet, oyunda daha sonra (**II.ii.168**'de) sahneye elinde Montaigne'in *Denemeler* kitabı, okuyarak girecektir.

⁷ Örneğin, en erkeni Pier Paolo Vergerio, *De ingenuis moribus* olan ve Erasmus ve ötesine devam eden, hümanist eğitim yöntemi öğreten kitaplarla. Saptanabildiği kadarıyla Vergerio'nun kitabı en erken 1475'de basılmıştır, fakat öncesinde de yazma olarak dolaşımdaydı.

⁸ Shakespeare'in aldığı eğitim ve mezun olduğu okulda öğretmenlik de yapmış olabileceği ihtimali için bkz. Levin, 2000: 12 ve devamı.

Shakespeare metninde önce gelmelerine rağmen, **I.ii** pasajlarını yayının sonuna koymuş, çalışmasını ikinci perdeden çevirdiği pasajla başlatmıştır. Belki de bu yolla bize, okumamızı Shakespeare'in metninin düzenine göre değil, kendisinin kurduğu düzene göre yürütmemiz gerektiğini ve bu güzergâh üzerinden belgelenebilir bir açıklamaya ulaşabileceğimizi söylemektedir.

3. Hamlet'in Mektubu (II.ii.109-121 Seçkisi)

Adı geçen pasajda Polonius, Kraliçe Gertrude'a Hamlet'in mektubunu okumakta; okurken arada durup, Hamlet'in üslûbu üzerine yorum yapmaktadır. Hatırlanacağı gibi Hamlet, hem hakikat araştırmasını engellenmeden sürdürebilmek hem kendini korumak için oyun zarfında artan bir yoğunlukta deli rolü yapmaktadır. Bu bölümde Polonius'un gözlemlerinin işaret ettiği gibi, Hamlet'in mektubunda üslûp açısından gerçekten de eleştirilecek bir yön mevcuttur. Ancak, oyunda bu noktada henüz Hamlet'in delirdiği kanısı Elsinore'da baskın değildir. Nâdir'in çevirdiği pasajda Polonius üslûp meselesini Hamlet'in, bu aşamada henüz Ophelia'ya duyduğu aşka atfedilen karmaşık ruh haliyle açıklamaktadır, fakat başka nedenlerden delirmiş olabileceği hususunu da göz ardı etmemektedir. Her halükârda, bu pasajda, metinde izlediği üslûptan, Hamlet'in aklının pek yerinde olmadığı sonucu çıkarılmaktadır. Zaten Polonius'un mektubu Gertrude'a okumadaki amacı, Hamlet'in aşkını değil aklının tam yerinde olmadığını kanıtlamaktır. Hamlet de mektubu, delilik izleniminin yayılıp pekişmesi için yazmış, kızına yazılan mektubun Polonius'un eline geçmesiyle delilik düşüncesinin Kral ile Kraliçeye de ulaşacağını varsaymıştır.

Nâdir'in yayımladığı kısım, Polonius'un hitaptan itibaren Hamlet'in mektubunu okumasıyla başlamaktadır. Polonius'un okuduğu şekliyle, Hamlet'in Ophelia'ya hitabı şöyledir: "To the celestial, and my soul's idol, the most beautified Ophelia" (II.ii.109-110). Kısacık hitapta, dilbilgisel, sözdizimsel ve biçimbilimsel hata bir arada yer almakta, **I.ii.129-136**'da yüksek ve görgülü üslûbuyla tanıdığımız Hamlet burada bir nefeste birkaç hatayı birden son derece düşük bir üslûp içerisinde gerçekleştirebilmektedir. Lirik, duygusal dil içerdiklerinden ötürü özellikle Shakespeare'den sone çevirileriyle⁹ mukayese ettiğimizde Nâdir'in, hitabı kendisi için hiç de tipik olmayan bir üslûpla tercüme etmesi, çevirmenimizin pasajdaki eleştirilecek boyutu temsil etme tarzını göstermektedir. Nâdir'in çevirisiyle pasaj şöyledir: "«ruhumun sanemi, yegâne-i zaman (ofelya) nın huzur-ı ferîştahânelerine" (617). Hitaptaki bozuklukları bugünkü dilde aynen

⁹ Nâdir'in Shakespeare'den sone çevirilerinin tamamı, Enginün, 1979: 255-71'de verilmektedir.

tekrarlayacak bir aktarmayla şöyle çevirebiliriz: 'Göksel ve de ruhumun ilâhı, pek güzelleştirilmiş Ophelia'. Polonius burada okumasını hemen kesip, araya bir yorum katacaktır: "That's an ill phrase, a vile phrase; 'beautified' is a vile phrase" (II.ii.110-111): 'Bu, hastalıklı bir ifade, düşkün bir ifade; bu "beautified" [güzelleştirilmiş] ifadesi düşkün bir ifade'.

Hitapta Polonius'un özellikle üzerinde durduğu ve Hamlet'in 'hastalık' ve 'düşkünlük' durumunun başlıca işareti olarak öne sürdüğü öge, *beautified* sözcüğüdür. Kelimeyi, sözlük anlamında 'güzelleştirilmiş' olarak çevirebileceğimiz gibi, 'süslenmiş', daha doğrusu, 'süslendirilmiş' olarak da aktarabiliriz. Hamlet burada, 'güzel' karşılığı *beautiful* sıfatını kullanması gerekirken, öğrenimini hazmedememiş kişilere tipik olan bir abartıyla ve de abes bir şekilde, ender olarak kullanılan *beautify*—güzelleştirmek—fiilini, üstelik fiilin de edilgen sıfatımsı halini kullanmaktadır. Bir başka deyişle *beautified*, yalnızca türetilmiş değil, aynı zamanda uydurulmuş bir sözcüktür (neolojizm). *OED*, sözcüğü tarihte ilk kullananın Sir Philip Sidney olduğunu ve kelimenin, bu yazarın 1577-1580'de kaleme aldığı *Arcadia*'da görüldüğünü belirtmektedir (Sidney, 1970: 305).¹⁰ Yine *OED*, Sidney'deki kullanımın ardından, sözcüğün tezahürleri olarak *Hamlet*'deki pasaj (1602) ile Bunyan (1684) ve Hawthorne'dan (1870) birer pasaj alıntılanmaktadır. Kısacası *OED*'de, ilki Sidney'den olmak üzere toplam dört tezahür yer almaktadır. Sözcük, tarihte ender olarak kullanılmış bir sözcüktür. Fakat sözcüğü ünlendiren kullanım, *OED*'de alıntılananlar arasında yoktur. Sözcüğü ünlendiren kullanım, zaman içerisinde Sidney (1554-1586) ile Shakespeare'in (1564-1616) arasına düşen Robert Greene'e (1558-1592) ve 1592'de yayımlanmış olan bir metnine aittir.¹¹

Polonius'un Hamlet'in hitabında özellikle dikkatimizi çekip eleştirdiği *beautified* sözcüğü, bizi doğrudan Shakespeare'in biyografisine ve Shakespeare adının oyun yazarlığıyla ilişkili olarak ima edildiği bir belgeye götürmektedir. Bu belge, Robert Greene tarafından kaleme alınmış, *Greenes, Groatsworth of witte, bought with a million of Repentance* başlıklı bir yazıdır: *Greene: İki paralık akıl bir milyon Tövbeyle alınır*. Bu yazıda Shakespeare, açıkça adı verilmeden, "upstart Crowe, beautified with our feathers" diye betimlenmekteydi: "yeni yetme Karganın biri, süslendirilmiş bizim tüylerimizle" (Şengel, 2000a: 102-103). Hamlet'in mektubunda yersiz

¹⁰ *OED: Oxford English Dictionary*. Uydurulmuş sözcük olmasına karşın, *Hamlet*'deki kullanımın aksine Sidney'deki kullanım anlam olarak da dilbilgisi olarak cümleye oturmaktadır: "Thou art gone to a beautified heaven": 'Seninle daha da güzelleşen bir cennette gittin'.

¹¹ Sidney'in metni ilk olarak 1590'da yayımlandığından, Greene sözcüğe *Arcadia*'da rastlamış olabilirdi. Fakat birazdan göreceğimiz gibi, Greene'in kelime uydurmak için emsale ihtiyacı yoktu.

kullanımı ve sakilliğiyle hemen dikkat çeken *beautified* sözcüğü, Greene tarafından bizzat Shakespeare'i yermek için uydurulmuş bir sözcüktü. Espri şu ki, bu yerginin dile getirildiği metin, Shakespeare adının, bir ima yoluyla, yazarlıkla ilişkilendirildiği en eski metindir.

4. Shakespeare'in Yazar Olarak Anıldığı En Eski Belge ve Robert Greene

Shakespeare adının oyun yazarlığı ile ilgili olarak belgelendirilmesi ve belgenin tarihlenmesi, doğal olarak oyunların tarihlendirilmesi açısından da birçok başka açıdan da önem taşımaktadır. Shakespeare'e ilişkin bu tür belge ise, bilindiği gibi, son derece azdır (Levin, 2000: 8-14). Robert Greene ise kendi zamanında, on yedinci yüzyıl başlarına kadar oldukça tanınmış bir yazar olmasına rağmen on dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi bugün de ününü Shakespeare'le iki konudaki bağlantısına borçludur: Bunlardan biri, Shakespeare adının ima edildiği *Groatsworth of witte* adlı metni yazmış olmasıdır. Öteki ise, Greene'in *Pandosto* adlı düzyazı romansının Shakespeare'in *Kış Masalı* oyununun kaynak metni olmasıdır.

Groatsworth of witte'de Greene, Londra tiyatro ve edebiyat çevrelerinin kıdemlisi, kentli ve 'üniversiteli elit aydın' bir yazar olarak; kasabalı, üniversite okumamış, yeni yetme yazar William Shakespeare'in ilk sahne başarılarına tepki gösterip, 'zehir zembek' bir eleştiri dile getirmektedir. Metin, edebî eleştiri oluşturmayıp, doğrudan Shakespeare'in şahsına saldırmaktadır. Yayın tarihi 1592'dir.¹² Yayın, Greene'in 3 Eylül 1592'deki ölümünün hemen ardından gerçekleşmiştir.

Greene, sözcük uydurmaya da polemiğe de meraklı bir yazardı. Metnin tamamını alıntılarla, genel hatlarıyla bu yazarın üslubunu anlamak; tipik cümle yapısını, uydurulmuş veya türetilmiş sözcük sıklığını gözlemlemek ve Nâdir'in yayımladığı *Hamlet* pasajındaki hitapta ve Polonius'un Kraliçeye okumayarak atladığı diğer yerlerde geçerli olan üslup göndermesini kavramak açısından yararlı olacaktır. Shakespeare'e isnat eden başlıca bölüm aşağıda kalın harflerle gösterilmiştir:

Zekâlarını oyun yazmada kullanan Sabık ahababı bazı Beyefendilerin, R. G., daha iyi uğraşlar edinmelerini ve de sıkıntısını sona erdirecek akla fikre bir an önce kavuşmalarını diler [...].

Kuş beyinli adamlarsınız üçünüz de, eğer bunca sefaletten ders alamıyorsanız: zira o çapaklar (bana olduğu kadar) hiçbirinize

¹² 1592 ortalarına gelindiğinde, büyük olasılıkla Shakespeare'in üç adet oyunu sahnelenmiş ya da yayımlanmıştı (Evans, 1974: 48).

yapışmaya yeltenmedi: bizim ağızımızla konuşan o Kuklalar (demek istiyorum), bizim renklerimizle süslenmiş o soytarılar. Garip değil midir ki, hepsinin medyun olduğu ben: aynı şekilde değil midir ki, hepsinin medyun olduğu siz (o olayda şu anda benim bulunduğum durumda olsaydınız), bir anda kendinizi ikisinden de yoksun bulacaktınız? Evet, güvenmeyin onlara: **zira yeni yetme Karganın biri, süslendirilmiş bizim tüylerimizle, Oyuncu postuna bürünmüş Kaplan yüreğiyle, zanneder ki içinizden en iyisinden âlâ serbest nazım döktürür: ve tam anlamıyla işgüzarın teki olduğundan, aklınca ülkedeki yegâne Sahne-sarsan odur.** O nadide zekâlarınızı daha kârlı yollarda kullanmanızı dilerim; & bırakın o Maymunlar geride bıraktığınız harikaları taklit etsinler ve bundan sonra artık onları yeni yaratılarla beslemeyin. İçinizdeki en iyi mutasarrufun tefeci olup çıkmayacağını, aralarında en iyi yürekliğin verici sütanne olamayacağını biliyorum: ancak, elinizde fırsat varken, daha iyi Ustalar edinin; zira böyle nadide zekâlara sahip insanların böyle kaba güveylerin tasarrufuna tabi olması yazıktır (Şengel, 2000a: 103).¹³

Greene'in yazısında Shakespeare adı doğrudan geçmemektedir. Ancak, "Sahne-sarsan" şeklinde Türkçeleştirdiğimiz "Shake-scene" ifadesinin yazarımıza gönderme olduğu evrensel olarak kabul edilmektedir ki, İngilizcesinin söylenişinde 'Shake-speare' adıyla farkı yalnızca iki sestir. Kaldı ki, on altıncı yüzyılda Shakespeare'in adı çoğunlukla buradaki gibi tire ile bağlanmış iki sözcük halinde yazılıyordu. Ayrıca Greene, '*Tygers hart wrapt in a Players hyde*' ("Oyuncu postuna bürünmüş Kaplan yüreği") ile, *VI. Henry, 3. Bölüm*'den bir dizeyi de alıntılar. Son derece saldırgan bu metin, ayrıca, Shakespeare'e ilişkin olarak günümüzde hâlâ geçerliliğini koruyan tefecilik yargısının da asal kaynaklarından birini oluşturmaktadır.¹⁴

Nâdir'in yayının başına koyduğu *Hamlet* pasajının daha ilk birkaç sözcüğü Greene'in bu metnine naziredir. Shakespeare'in burada, Polonius'un ağızından 'hastalıklı bir ifade, düşkün bir ifade' şeklinde değerlendirdiği Greene'in *Groatsworth of witte*'deki üslûbudur; giderek, metnin yayımlanmasından da yazarının ölümünden de on yıl sonra, kariyerinin zirvesinde yazdığı *Hamlet*'de Greene'e verdiği cevaptır.

¹³ Kalın harflerle verilen kısmın orijinali şöyledir: "[...] for there is an vpstart Crow, beautified with our feathers, that with his *Tygers hart wrapt in a Players hyde*, supposes he is as well able to bom-bast out a blanke verse as the best of you: and beeing an absolute *Iohannes fac totum*, is in his owne conceit the onely Shake-scene in a cuntry," s. 102.

¹⁴ "I knowe the best husband of you all will neuer proue an vsurer": "İçinizdeki en iyi mutasarrufun tefeci olup çıkmayacağını [...] biliyorum."

Nâdir'in Greene-Shakespeare ilişkisine olan ilgisi bu *Hamlet* pasajındaki referansla sınırlı değildi. *Hamlet* seçkisini yayımladıktan hemen sonra, yine 1881/2 zarfında, Greene'in adının Shakespeare'le kesiştiği diğer metni de çevirerek yayımlayacaktı (Mehmed Nâdir, 1299a). Bu, Shakespeare'in geç oyunlarından *Winter's Tale*'in (*Kış Masalı*) kaynağını oluşturan, düzyazı romans *Pandosto* idi (Greene, 1607). Tarihte o anda kendisi de yazarı da başka açıdan bir önem içermeyen bu metin, Shakespeare'le ilişkisinden türeyen filolojik ve edebî tarihsel önemine binaen Türkçeye tercüme edilerek kitap halinde yayımlanacaktı. Böylece Nâdir, Shakespeare'in Greene ile yolunun kesiştiği her iki metinsel güzergâhı da Türkçeye kazandırmış oluyordu.¹⁵

5. Nâdir'in Kullanmış Olabileceği Shakespeare Basımları Konusu

Nispeten kesin olan verilerden başlayalım: Nâdir'in *Pandosto* çevirisinde kullandığı kaynak konusunda, kanıtlanabilir bir fikrimiz bulunmaktadır: Nâdir, *Pandosto* çevirisiyle aynı yıl François-Victor Hugo'nun Shakespeare üzerine kaleme aldığı bir açıklama metnini çevirerek kitap halinde yayımlayacaktı (1299b). Hugo'nun 1859-1866'da 18 cilt halinde yayımlanan Fransızcaya Shakespeare külliyyatı çevirisi, aynı dilde daha önce yayımlananların hatalarını düzelteren, İngilterede gerçekleştirilen yeni bulgu ve yorumlarla bağlantılı olup, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında tüm Avrupa'da genellikle tercih edilen Shakespeare basımı haline gelmişti. Bu külliyyat basımının hemen ardından Hugo, düzeltilmiş bir basım daha yayımlamaya başladı: Nâdir'in Hugo'dan çevirdiği metnin (1299b), tematik bir gruplamayla 1868'de yayımlanan bu yeni basımın bir cildinden olma ihtimali yüksektir. Hugo burada, Shakespeare'in 'kıskançlık' temasını işleyen oyunlarını iki cilt halinde topluyor ve *Les Jaloux* ('kıskançlar') üst başlığıyla yayımlıyordu.¹⁶ Koleksiyona dahil ettiği oyunların kaynak metinlerini de Fransızca çevirileriyle koyuyor, ayrıca açıklayıcı notlar ile makaleleri genişletiyordu. 'Kıskançlar' antolojisinin birinci cildine şu metinler dahil edilmişti: *Troilos ile Kressida*, *Yok Yere Yaygara* ve *Kış*

¹⁵ *Pandosto* ile *Kış Masalı* arasında ilişki olduğu Nâdir, *Pandosto* çevirisini yayımladığında biliniyordu. Fakat zaman içinde hangi metnin önce geldiğine dair kesin bir görüş yoktu. Örneğin, Nâdir'in *Pandosto* yayımının başlığı, Greene'in Shakespeare'in "piyesinin romana tahvili" olduğu ifade edilmektedir ki, 1880'lerde yaygın olan yaklaşımı izlemektedir. Shakespeare 1610-1611'de *The Winter's Tale*'i yazarken Greene öleli aşağı yukarı on sekiz yıl olmuştu. Metinlerin sırası bir süre sonra açıklığa kavuşacaktı (Greene, 1907). İsmail Habib, *Pandosto* çevirisini Mustafa Nihat'a atfetmektedir (1941: II: 27).

¹⁶ *Les Jaloux* (kıskançlar) dışında Hugo, *Féeries* (periler), *Les Tyrans* (tiranlar), *La Famille* (aile), vb. bir tematik gruplamayı uyguluyordu.

Masalı.¹⁷ Nâdir'in Hugo'dan çevirdiği metin bu cildin giriş yazısını oluşturuyordu (Hugo, 1868: 7-49). Hugo'nun kaleme aldığı ve *Kış Masalı* üzerine de açıklamalı notlar içeren "Notes sur *Troilus et Cressida, Beaucoup de bruit pour rien et le Conte d'hiver*," ss. 469-488'de bulunuyordu. Aynı cildin "Appendice" (Ek) bölümünde ise, üçüncü ve son ek olarak, Robert Greene'den "Pandosto ou le Triomphe du Temps. Nouvelle de Robert Greene, traduite par F.-V. Hugo [Extraits]": 'Pandosto ya da Zamanın Zaferi. F.-V. Hugo tarafından tercüme edilmiş olduğu halde Robert Greene'in novellası [Seçme Pasajlar]' başlıklı çeviri metin, ss. 525-51'de yer alıyordu. Bir başka deyişle, Nâdir'in 1881/2'de iki ayrı kitap olarak yayımladığı metinler bu Fransızca ciltte mevcuttu. Daha sonra, 1888'de, yayımlayacağı *Troilos ile Kressida* seçkisinin metni de bu ciltte mevcuttu (Mehmed Nâdir, 1303: 3).

Hamlet'deki Greene göndermesini yakaladığına göre, Nâdir *Hamlet* çevirisinde de kaynak olarak, 1881 yılında mevcut olan, metinler ve yazarlar arası referansları notlarla açıklayan bilimsel edisyonlardan birini kullanmaktaydı. Ancak bunun, Hugo basımı olmama, hattâ doğrudan bir İngilizce basım olma ihtimali mevcuttur ve daha araştırma gerektirmektedir. 1881'de Nâdir hapse konulduğunda, 1879-1880'de bulunduğu yurtdışından yeni dönmüştü (İnönü, 1997: 5). Yurtdışında iken nerede bulunduğu konusunda iki farklı anlatı—Kıbrıs ve İngiltere—mevcut olmasına rağmen, ikisi birbirini dışlamamakta ve Erdal İnönü'nün 1997'de belirttiği gibi, "Mehmet Nâdir'in 1879-1880 yıllarının önemli bir bölümünü Londra'da geçirmiş ve dönüşte Kıbrıs'a uğramış olduğunu kabul" etmek doğru görünmektedir. Londradayken vaktini araştırmayla ve "riyaziye tahsil" etmekle geçirdiğini biliyor, fakat ayrıntılarını bilmiyoruz (Ergin, 1941: 814-27; alıntılındığı yer, İnönü, 1997: 5). Ancak, bildiklerimizden, Shakespeare ilgisinin bu çerçevede oluşmuş olabileceğini çıkarsayabileceğimiz gibi, İngilizceye vâkıf olduğunu da düşünebilmekteyiz.

6. Hamlet'in Şiiri (II.ii.109-121 Seçkisi)

Hazine-i Evrak seçkisinin başında yer alan ve daha ilk kelimeleriyle bizi Greene'e götüren **II.ii.109-121** bölümünde Polonius, hitabı okuyup üslûpsal yorumunu ifade ettikten sonra Kraliçeyle iki dizelik bir diyalogun ardından,¹⁸ mektubun devamını okumaktadır. Metnin devamı, Nâdir'in bir

¹⁷ *Les Jaloux I: Troilus et Cressida. Beaucoup de bruit pour rien. Le conte d'hiver*. İkinci cilt ise, *Cymbeliné* ile *Otello*'yu içeriyordu (*Les Jaloux II. Cymbeline. Othello*).

¹⁸ POLONİUS: '[...]Bu, hastalıklı bir ifade, düşkün bir ifade; bu "güzelleştirilmiş" ifadesi düşkün bir ifade. Fakat dinleyin. Şöyle diyor: "Mükemmel beyaz göğsünde, bunlar, vs."/ KRALİÇE: Bunları Hamlet, Ophelia'ya mı yazmış?/ POL.: Saygıdeğer Hanımefendi, biraz sabredin. Metne sâdik kalayım. [*Mektubu okur.*]' (110-114).

süre sonra tercüme ederek yayımlayacağı diğer bir grup Shakespeare eserinin haberini vermektedir: **II.ii.115-118**, Hamlet'in, Ophelia'ya duygularını itiraf ettiği lirik bir dörtlüğü içermektedir. Nâdir, daha sonraları aşk temasına ve lirik dile merak duyacak ve İngiliz şairin Ovidius tarzı uzun şiirleri üzerinde çalışmanın yanı sıra, 1888 yılı zarfında Shakespeare'den bir dizi sone yayımlayacaktı. İlk sone çevirisi 1881/2'de 'Kıskançlar' tercümesi bağlamında gerçekleşmişken (Mehmed Nâdir, 1299b: 24'de yayımlanan Sone Nr. 133), 1888'de yayımladıklarıyla birlikte Nâdir, Shakespeare'den toplam 42 sone çevirmiş olacaktı. Aynı 1888 dolaylarında, yukarıda andığımız *Troilos ile Kressida* gibi, birtakım başka Shakespeare oyunlarından seçkiler yayımlayacaktı. Bu oyunların tamamı, aşk temasını içermekteydi. Dolayısıyla, 1881/2 yayınlarının ardından, ikinci bir adımda Nâdir, lirik dilin tercümesini araştıracaktı.

Hamlet'in Ophelia'ya yazdığı dörtlükte duygunun dili ile bilimin değerleri bir nefeste anılmaktadır:

Doubt thou the stars are fire.
 Doubt that the sun doth move.
 Doubt truth to be a liar.
 But never doubt I love.

Mektubun başında yer alan hitaptaki üslup ve kullanım bozukluklarının aksine, bu dörtlük hiç de fena değildir. **I.ii.129-136** ve devamındaki eğitimli ve görgülü Hamlet tekrar karşımızdadır. Sevgiliye, 'yıldızların ateşten mürekkep olduğundan, güneşin bir yörüngede hareket ettiğinden, gerçeğin yalan olduğundan kuşku duyabileceğini, fakat âşığın duygularından kuşku duyamayacağını' ifade eden dörtlük, 1590'lı yıllardan başlayarak, Copernicus Devriminin akabinde şiirde öne çıkan kozmolojik göndermeyle bezelidir. Bu eğilimin bir parçası da, Hamlet'in kıt'asında olduğu gibi, aşk gibi masum, siyaset dışı bir konu üzerinden kurulan bir paradoks ile, Kilise düzeninin ve kökü Ortaçağların Skolastisizmine dayanan bazı üniversitelerin red ettiği yeni bilimsel doğruları kayda geçirmektir (Merleau-Ponty ve Morando, 1976: 63-67; Şengel, 2002: 43-44). Shakespeare çağının öncü üniversitesi sayabileceğimiz Wittenberg Üniversitesinde öğrenci olan Hamlet'in, bu bilimsel gelişmelerden haberi olması ve şiirinde bunları, kuşku duyulmayacak kesinlikte doğrular olarak ele alması doğaldı. *Hamlet* okurken böyle bir pasajın, bilimadamı Nâdir'in dikkatini çekmesi de her halde doğaldı.

SONUÇ

Nâdir'in, Türkçede bilinen ilk Shakespeare çalışmasında oyundaki sırayı bozarak giriş konumu atfettiği *Hamlet* pasajı, daha açılış sözcükleriyle bizi, Nâdir'in Shakespeare üzerine aynı sıralar yürüttüğü ve *Hamlet* seçkisiyle aynı sıralar yayımlayacağı diğer çalışmalara götürmektedir. Nâdir, Shakespeare'in Greene ile keşiştiği bu kısa pasajı yayımlamanın yanı sıra iki yazarın ilişkili bulunduğu diğer metni, Greene'in *Kış Masalı*'na kaynaklık edecek olan *Pandosto*'sunu çevirmiştir. Yine aynı sıralarda, Hugo'nun *Les Jaloux* cildine yazdığı önsözü çevirerek yayımlamıştır. Bu önsözün niteliği ve Nâdir'in metin üzerinde yürüttüğü çalışma bir kere daha, yazarımızın filolojik araştırma uzamında düşündüğünü göstermektedir. Nâdir'in bu yayına atfettiği başlık, yazarımızın metni çevirmedeki amacını da açıklamaktadır: Shakespeare'in oyunlarının, "lâyıkıyla anlaşılması için [...] kaleme alınmış olan esâtir-i evvel[e] dair mâ'lumat"ı çevirmektedir. Metnin birincil bir incelemesi, Nâdir'in, Hugo'nun *Jaloux* antolojisinin giriş yazısını kısmen çevirdiğini; ancak, çeviriden de öteye, Hugo metnine açıklayıcı notlar eklediğini göstermektedir. Dipnot düzeninde eklenmiş bulunan bu bilgiler, çoğunlukla, Hugo'nun Shakespeare'de tespit ederek ele aldığı Antik mitolojik motifleri ("esâtir-i evvel") Türkçe basımın okuruna açıklamaktadır. Nâdir'in, metni yalnızca Hugo'nun bu ciltte bir araya getirdiği 'kıskançlık' temalı oyunların anlaşılması için değil, *Hamlet* I.ii.129-136 ve devamında Hamlet'in konuşmasında karşılaşılan mitolojik göndermeler de dahil olmak üzere, Shakespeare metinlerine genel bir anlamda mitolojik şerh olarak düşündüğünü varsaymak yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bu ilk üç Shakespeare çalışmasında bize, on dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi bugün de Shakespeare araştırmalarında önem taşıyan iki metni (Greene bağlantılarını) vermenin yanı sıra bir kaynak metin örneği ile bir ard plan inceleme metni vermiştir. Seçki, aynı oranda, Nâdir'in ikinci bir evrede odaklanacağı lirik dilin çekirdeğini içermektedir.

Türkçeye ilk Shakespeare çevirilerini incelerken izlenmesinde yarar bulunan bir yöntem de, çevirinin kendisine odaklanmadan önce, çevrilmek üzere seçilen Shakespeare metnini kendi içerisinde, araştırma tarihiyle birlikte, ayrıntısıyla kavramaktan geçmektedir. Yalnız Mehmed Nâdir değil, Hasan Sırrı gibi çevirmenler ile İsmail Hakkı gibi araştırmacılar (İsmail Hakkı, 1304a, 1304b), bu tür araştırma katmanlarının, Shakespeare metninin kaynak metin ve diğer gönderme boyutlarının farkında olmalarını sağlayan yetkin basımlar kullanmakta, Shakespeare'i çağın en gelişmiş bilimsel baskılarından okumaktaydılar. Örneğin İsmail Hakkı; Nicholas Rowe, George Steevens gibi önemli Shakespeare editörlerini tanımanın yanı sıra, yukarıda ele aldığımız, Shakespeare'in yazarlığına bilinen en eski

göndermeyi de yapan metni alıntılıyor; Greene'i, Shakespeare'in "rakibi" olarak betimliyordu (1304b: 212).¹⁹

KAYNAKLAR

- BEDINGFIELD, Thomas. (1573), (Çev.) *Cardanus Comfote translated into English [...]*, Thomas Marshe, Londra.
- "ENGİNÜN, İnci. (1999), "Shakespeare Çeviricisi Bir Matematikçi: Mehmet Nadir", *Türk Dili*, Sayı 565, ss. 20-21.
- ENGİNÜN, İnci. (1979), *Tanzimat Devrinde Shakespeare: Tercümelere ve Tesiri*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- ERGİN, Osman. (1941), *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 3, İstanbul: Osmanbey Matbaası.
- EVANS, G. B. (Yay. Haz.), (1974), *Riverside Shakespeare*, Houghton Mifflin, Boston ve New York.
- FLEISSNER, Robert F. (1986), *The Prince and the Professor: The Wittenberg Connection in Marlowe, Shakespeare, Goethe and Frost: A Hamlet*, Winter, Heidelberg.
- FLORİO, John. (1603), (Çev.) *Essayes [...] of Lo. Michaell de Montaigne* E. Blount adına V. Sims, Londra.
- GREENE, Robert. (1592), *Greenes, Groatsworth of witte, bought with a million of Repentance*, Henry Chettle, Londra.
- GREENE, Robert. (1907), *Greene's 'Pandosto', or 'Dorastus and Fawnia', Being the Original of Shakespeare's 'Winter's Tale'*, (Yay. Haz.) P. G. Thomas, s.p., Londra.
- GREENE, Robert. (1607), *Pandosto: The Triumph of time. VVherein is discovered by a pleasant historie, that although by the meanes of sinister fortune truth may be concealed, yet by time in spite of fortune it is most manifestly reuealed. Pleasant for age to auoide drowsie thoughts; profitable for youth to eschew other wanton pastimes; and bringing to both a desired content. By Robert Greene Master of Arts in Cambridge*, George Potter, Londra.
- HUGO, François-Victor. (Yay. Haz., Çev. ve açıklayıcı not ve makaleler), (1868), 2 Cilt, *Les Jaloux I: Troylus et Cressida. Beaucoup de bruit pour rien. Le conte d'hiver; Les Jaloux II. Cymbeline. Othello*, Pagnerre, Paris.
- HUGO, François-Victor. (Yay. Haz. ve Çev.), (1859-1866), *Œuvres complètes de W. Shakespeare [...]*, 18 Cilt, Pagnerre, Paris.

¹⁹ İsmail Hakkı, Shakespeare biyografisinde başvurduğu kaynaklar arasında Nicholas Rowe'u saymaktadır. Rowe'un 1709-1710'da yayımladığı Shakespeare külliyatına yazdığı biyografi değerini bugün olduğu gibi on dokuzuncu yüzyılda da koruyordu çünkü Rowe, belgelenemez bazı olguları Shakespeare'i hatırlayanlardan dinlemiş kişilerle konuşabilmiş ve kayda geçmişti (Rowe, 1709-1710: I: ii-xxxiv).

- İNÖNÜ, Erdal. (1997), *Mehmet Nadir. Bir Eğitim ve Bilim Öncüsü*, Ankara: TÜBİTAK Bilim Adamı Yetiştirme Grubu.
- İSMAİL Habib. (1941) *Avrupa Edebiyatı ve Biz: Garptan Tercümeler*, 2 Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İSMAİL Hakkı. (1304a), “şekspirin hayatı”, *Servet-i Fünûn*, Sayı 17, ss. 196-98.
- İSMAİL Hakkı. (1304b), “şekspirin hayatı”, *Servet-i Fünûn*, Sayı 18, s. 212.
- LEVİN, Harry. (2000), “Shakespeare'in Mirasına Genel Bir Bakış”, (Çev.) Deniz Şengel, *Parşömen*, Sayı 2, ss. 1-100.
- MEHMED Nâdir. (1301), “Cümel-i Müntehabe”, *Envâr-ı Zekâ*, Sayı 26, ss. 561-65.
- MEHMED Nâdir. (1298), “nâmı şöhretgîr-i âfâk olan «şekspir» in tercüme etdiğim bazı âsârı içinden birkaç söz toplayub (hazine-i evrak) a derc buyurulmak üzere irsâl eyledim... imza nâdir”, *Hazine-i Evrak*, Sayı 39, ss. 617-20.
- MEHMED Nâdir. (1299a), (Çev.) *şekspir nâm ingiliz edib-i âzâmının âsâr-ı nâdiresinden kış masalı unvanlı piyesinin romana tahvilidir*, Matbaa-i Esad İzzet, s.p.
- MEHMED Nâdir. (25 Şubat 1303), “şekspirin âsârından mütercemdir”, *tarik*, Sayı 1421, s. 3.
- MEHMED Nâdir. (1299b), (Çev.) *W. SHAKESPEARE* ingiliz edib-i âzâmı (vilyam şekspir) in kıskançlar nâm beş piyesi üzerine viktor hugo zâde fransuva tarafından bir sûret-i edibânede kaleme alınmış olan mâ'lumat, Cemiyet-i Hâdim-i Terakki-i Maarif Kütübhanesi, s.p.
- MEÏNHARDİ, Andreas. (1976), *'Dialogus' of Andreas Meinhardi: A Utopian Description of Wittenberg and Its University, 1508*, (Latince metin Yay. Haz., İngilizce Çev., Giriş ve Notlar) Edgar C. Reinke, Michigan Microfilms, Ann Arbor.
- MERLEAU-PONTY, J. ve MORANDO, B. (1976), *The Rebirth of Cosmology*, (Çev.) Helen Weaver, Alfred A. Knopf, New York.
- PALMER, Ph. M. ve MORE, R. P. (Yay. Haz.), (1936), *Sources of the Faust Tradition: From Simon Magus to Lessing*, (Çev.) Philip Mason Palmer ve Robert Pattison More, New York: Oxford University Press.
- PRİMAUDAYE, Pierre de la. (1577), *Académie Française [...]*, (Çev.) T.B.C., Guillaume Chandièrre, Paris.
- ROWE, Nicholas. (Yay. Haz.), (1709-1710), *The Works of Mr. William Shakespear*, 7 Cilt, Jacob Tonson, Londra.
- SİDNEY, Sir Philip. (1970), *The Countess of Pembroke's Arcadia, being the original version*, (Yay. Haz.) Albert Feuillerat, *Prose Works of Sidney*, 4. Cilt, Cambridge: Cambridge University Press.
- SİDNEY, Sir Philip. (1590), *The Countess of Pembroke's Arcadia written by Sir Philippe Sidnei*, William Ponsonbie, Londra.
- ŞEKSPİR. (1326), *Hamlet*, (Çev.) Abdullah Cevdet, Mısır : Matbaa-i İctihat.
- ŞEKSPİR. (1927), *Hamlet: Danimarka Prensi*, İstanbul: Devlet Matbaası.

- ŞEKSPİR. (1301), *Venedik Tâciri*, (Çev.) H.Y., İstanbul : Matbaa-i Ebuzziya.
- ŞEKSPİR.(1304), *Sehv-i Mudhik*, (Çev.) Hasan Sırrı, Konstantiniyye: Matbaa-i Ebuzziya.
- ŞENGEL, Deniz. (2002), *Dickens ve Sidney: İngiltere’de Ulusal Edebiyatın Kuruluşu*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ŞENGEL, D. (Yay. Haz., Çev. ve Açıklama), (2000a), “Greene ve Chettle Belgeleri”, *Parşömen*, Sayı 2, ss. 101-103.
- ŞENGEL, Deniz. (2000b), “Shakespeare’in Sonelerini Yorumlama Sanatı”, *Parşömen*, Sayı 2, ss. 216-23.
- ULUDAĞ, Adem. (2007), *Hasan Sırrı’nın ‘Venedik Tâciri’ ve ‘Sehv-i Mudhik’ Çevirilerinde Shakespeare Alımlaması*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.